

SAMOSTALNE FRIZURE OD PLETENICA - OGLAVLJA NOŠNJA SREDNJODALMATINSKOG PRIOBALJA I OTOKA

SANJA IVANČIĆ

Etnografski muzej Split

Iza Vestibula 4

HR-21 000 SPLIT

UDK 391.5

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Primljeno: 9. 11. 2006.

Pojma frizure, posebno njene estetske vrijednosti i suvremeni smisao u seoskom ili pučkom društvenom milieu gotovo da nije ni postojao. Zato u hrvatskoj etnografiji nema ovakvog pojma niti samostalne tematske cjeline kakvu suvremena frizerska struka u svojim publikacijama sve češće promovira kovanicom «etnofrizure».

Pa ipak, unatoč tomu što je za etnologe «etnofrizura» kvazi pojam, nikako im nije kvazi tema. U etnografskim klasifikacijama komplementarni je dio oglavlja, te zajedno s drugom opremom i priborom glave čini sastavni dio tradicijskog ruha. No, kako oglavlje ima kompleksniji status i značenje nego što mu to daje njegova formalna strana i kompozicijski slijed u *narodnoj nošnji*, proučava se i obrađuje i kao samostalna cjelina. Tako je prikaz pojedinih oglavlja, njihova dekompozicija i opis pojedinih dijelova (u tom smislu i njihove frizure), početni dio njihova proučavanja. Ne i najlakši, jer je oblačenje odjeće, češljanje i slaganje oglavlja bio intimni čin kojeg se načelno i danas pridržavamo. Društvu je bila dostupna samo javna strana i značenje dovršene kompozicije. Veliki dio likovne ili pisane arhivske dokumentacije bilježi ga samo u takvom obliku, jer je pokazati se nepočešljan ili gologlav, osobito strancu, bio moralni prijestup ravnopravan golotinji tijela.

Činjenica da se kosa pred javnošću skrivala jer je bila «sijelo životnih moći», povlači za sobom zaključak da su same vlasi kose, u našoj tradicijskoj kulturi, bile značajnija vrijednost nego što je to bila frizura. Činjenica je i da se razrada kompozicije i složenost značenja oglavlja nije mijenjala promjenom oblika njihovih frizure, nego dodatnom opremom glave drugim predmetima. Frizure tako u složenoj strukturi oglavlja imaju više pasivnu, nego aktivnu ulogu, pa se etnologima čini da o samim frizurama nemaju previše za kazati.

Ovu više predrasudu nego tezu lakše je preispitati i provjeriti na onim oglavljima koja nisu oplemenjena (ili opterećena) drugim vrstama pribora glave, odnosno onim oglavljima u kojima je frizura njihov osnovni modalitet i kvaliteta. Kako bi se striktno pridržavali zadane teme, tako se idealnim prilogom i objektom ove teme čine frizure srednjodalmatinskog priobalnog područja, koje su (iz višestrukih razloga) preuzele primat i status samostojnih oglavlja. Zadatak je provjeriti sadrže li one i značenja ovog etnografskog pojma. Odabrani primjerci su frizure relativno uskog zemljopisnog područja oko grada Splita. Gornja sjeverozapadna međa seže do grada Trogira, a suprotna do Omiša. Sjeverna, kopnena granica ne prelazi Solin, a otočki primjerci su Šolta, Brač i Hvar.

Međutim, ove granice nisu čvrsti razlikovni bedemi preko kojih počinje posve drukčiji tip frizure. I širi opseg oglavlja pokazao bi da čitavi prostor srednje Dalmacije, kako onaj u primorju., tako i onaj u kopnenom zaleđu, slijedi isti tip frizure: vijenac od dviju pletenica omotanih oko glave

Slika 1.

Žene, vjerojatno iz trogirskog zaleđa, snimljene 1950. godine na sajmu u Kaštel Starom

Iako se čini svima i opće poznato, ponovit ćemo osnovni način njenog splitanja i slaganja: počešljana kosa se od sredine čela prema zatiljku češljem razdijeli urednom stazom u dvije jednake polovice. Svaka strana se ponovo začešlja u jedan pramen, kiku iza uha, te se svaki, uobičajeno prstima, razdijeli u tri jednaka pramena. Naizmjeničnim umetanjem i stezanjem bočnih pramenova u sredinu između preostala dva nastaje pletenica. Ponovljenim postupkom isplete se i druga iza drugog uha. Krajevi im se omotaju i čvrsto vežu različitim nitima ili oku nevidljivim vlasima kose. Ove dvije se pletenice straga na zatiljku međusobno ukrštaju, uzdižu na tjeme gdje se pričvršćuju ukosnicama ili vezicama.

*Slika 2.
Djevojčice iz sela Blizna kraj Trogira, 1940. godine*

Struka ovakav tip frizure uobičajeno pripisuje djevojačkom oglavlju. Suprotno tako uvriježenoj atribuciji, još i danas je možemo vidjeti, ali samo kao frizuru starijih seoskih žena i to često s tamnijom, modrom ili smeđom maramom kao prilogom – sličnom kombinacijom koju bilježi i mnogo starija likovna ili fotografska arhivska građa sa čitavog promatranog prostora. Prema tome sudeći, vijenac od dviju pletenica bila bi temeljna frizura žena različitih starosnih kategorija, ali koja tek s dodavanjem ili redukcijom

različitih kapica, marama, podložaka ili vrpce, prerasta u punu vrijednost društveno normiranog (značenja) oglavlja.

I dok su radijalno udaljeniji lokaliteti srednje Dalmacije (a i šire) složeni oblik svojih oglavlja, potpuno ili djelomično sačuvali, a potom prenijeli i u folklornu baštinu, navedeni uski prsten oko grada Splita ih je u 19. stoljeću sveo samo na svoju frizuru.

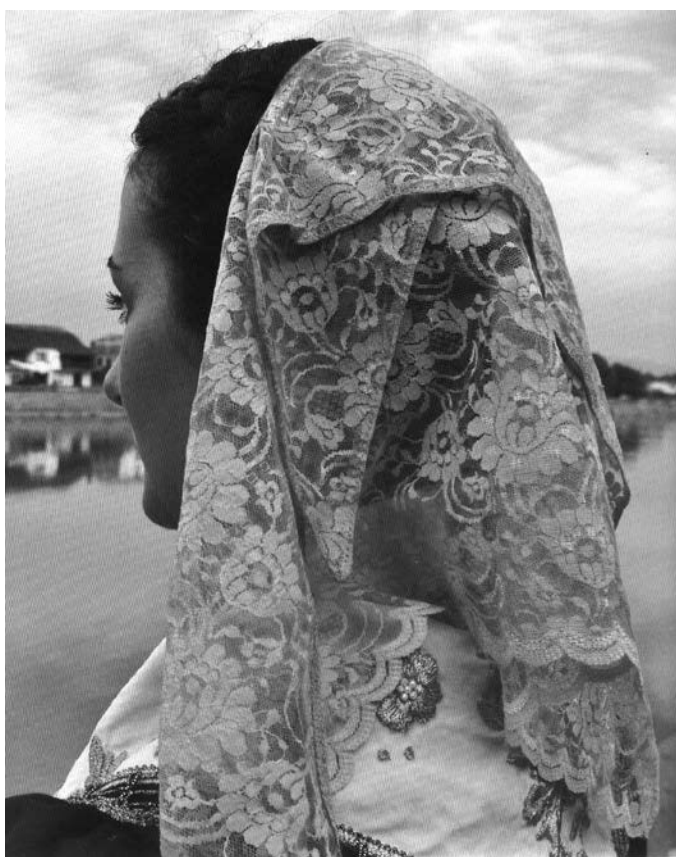

*Slika 3.
Portret Splitske krajanke s kraja 19. stoljeća*

Ova krajnja redukcija imala je poticaje u starijem nasljeđu mediteranskog kruga zemalja kod kojih je latentno očuvana antička uzoritost ženskih oglavlja. Njegovana kosa i umjetnički oblikovana frizura, tek s laganim tekstilnim prevjesima kao dodatkom (originalno znakom udatih žena), ostaje autentični oblik oglavlja Sredozemlja i onda kada su srednjovjekovne i srednjoeuropske norme društva nalagale različite vrste umetaka, povezivanja, zabrađivanja i omatanje

ženske kose, odnosno glave. Stiješnjeni silom povijesnih prilika, istu sukladnost odnosa ističu domaći primorski oblici kulture nasuprot kontinentalnih oblika u svom neposrednom gorštačkom zaleđu.

Ova je antička tradicija naknadno osvježena i kasnijim mediteranskim stilskim strujanjima. Po tip frizure ili čitavog oglavlja možda je bila najpresudnija renesansa od kada, vjerujemo, vijenac od pletenice postaje tipološka odrednica pučke frizure našega primorja. Međutim, u materijalnoj baštini i dostupnoj dokumentaciji, najopipljivija i najočitija je ona neobarokne, građanske kulture 2. polovice 19. stoljeća, koja duboko prodire u pučku kulturu posebno primorskih gradova i njihove okolice.

Slika 4. Kaštelanska pletenica (na konistru) s blondom

Upravo u tom razdoblju vijenac od dviju pletenica osamostaljuje se kao posljednji oblik oglavlja posljednjeg oblika njihovih nošnji. Marama na glavi, kao stariji uobičajeni prilog do

polovine 19. stoljeća, postupno iščezava i rijetka je pojava i kod starijih žena. Vjerojatno kao znak udovištva u svečanom obliku nošnji ili kao zaštitna inačica u radnom obliku odjeće.

Jedini izuzetak od pravila koji je maramu na glavi sačuvao kao reprezentativni i vrlo otmjeni uzorak oglavlja jesu sedam *sela* Kaštela. Lagani veo-prevjes od kupovne čipke, zvan *blonda*, izuzetan je akcent barokne stilizacije ove nošnje i jedini je znak koji i danas, u njihovim folklornim oblicima, kaštelansku nošnju razlikuje od splitske.

Kaštelansko oglavlje, prema svojoj strukturi, zapravo pripada starijem i šire rasprostranjenom tipu primorskih oglavlja s obveznom maramom, kod kojih je u međuvremenu sasvim izgubljeno značenje udatih žena, pa je nose i djevojke. No, po načinu njegove razrade, odnosno slaganja u kojem *blonda* nikad ne skriva i ne potire pletenicu u drugi plan, lakše ga poistovjećujemo s njenim bliskim susjedima, i u nošnji stilskim srodnicima, Trogirom i Splitom.

Slika 5.

Portret Ane i Jerka Ivaniševića, Split: foto Goldstein, oko I. svj. rata

U kontekstu vremena i prostora, pojava «gologlavih» oglavlja i nije tako iznenađujuća, prevratnička osobina. Možemo je protumačiti kao posljedicu istog procesa kojim je njihova nošnja iz autarkične domaće proizvodnje prerasla u urbani, «varoški» tip odjeće od kupovnih tekstila i gotovih predmeta. Ono što začuđuje je to što se osnovni tip frizure nije značajnije promijenio. Vijenac od dviju pletenica ostaje okorjeli oblik frizura žena svih dobnih kategorija do kraja Prvoga svjetskoga rata od kada ostaje oglavlje samo starijih žena bilo ono **sa** ili **bez** marame.

*Slika 6.
Portret Ivanice Duplančić, snimljeno oko 1944.*

Vrlo rijetko i sporadično, više na otocima Hvaru i Braču nego u priobalju, bilježi se i drugi, vrlo stari tip frizure iscrtan još u arheološkom liku Salonitanke iz 3. stoljeća. Obnovljenu pojavu ove punđe od omotane pletenice na zatiljku glave možemo pratiti kroz čitavo 19. stoljeća, jer je prva takva frizura zabilježena 1818. godine u odjevnoj slici «Alkaruše» iz Sinja. Uz ovaj tip frizure i u navedom sinjskom primjeru, kao onom hvarskom s likovnog prikaza pripisanog Ivi Dulčiću, zabilježeni su jednaki ukrasni i funkcionalni prilozi: svilena traka koja bi se isto kao i omotana pletenica pričvrstila filiganskim iglama na potiljku. Zbog toga što je bilježimo vrlo rijetko i sporadično na različitim lokalitetima i uvijek uz stariji tip «varoškog», urbanog odijevanja, čini se da je ovakva frizura inicirana u bogatijem sloju pučkoga društva prve polovice 19. stoljeća, te se nije uspjela sasvim asimilirati i afirmirati kao tipična i opća pojava, jednako kao inačice ove frizure bidermajerskog razdoblja, s omotanim pletenicama oko ušiju ili sljepoočnica.

Slika 7. *Nevenka Jadrić iz sela Dicma na splitskome Pazaru 2005. g.*

Jezičac na vagi pučkih frizura ostaje u korist «staroga» oblika vijenca od složenih pletenica oko čitave glave, kao ogledni uzorak i seoskih i urbanih cjelina srednje Dalmacije – posebno njenog primorskog dijela i najjačih urbanih središta poput Splita ili Trogira.

Slika 8.

Nevenka Jadrić iz sela Dicma na splitskome Pazaru 2005. godine

Reprezentativna varijanta ove uistinu jednostavne frizure iz druge polovice 19. stoljeća, odbacivši maramu i sva sociološka značenja ogavlja, znatno je nadograđena umecima od mrtve kose u prilog njenih estetskih vrijednosti. To više nisu duboko na čelo ili sredinu glave navučeni uski krajevi pletenica jedva zamjetljivih pod maramom, nego krunske dijademe na vrhu glave, kojima su se

tradicijske frizure vratile i značenju i kvaliteti svoje arheološke prošlosti.

*Slika 9.
Nevenka Jadrić iz sela Dicma na splitskome Pazaru 2005. godine*

Literatura

- Buljević Zrinka: Otisci cesarica : frizure rimskih carica od I-IV stoljeća poslije Krista, Arheološki muzej Split, 1997.
- Gušić, Marijana / Turković Greta: Starinsko žensko oglavlje u hrvatskoj narodnoj nošnji, Spektar, Zagreb
- Ivančić, Sanja: Starinsko odijevanje žena otoka Brača. // *Etnologica Dalmatica*.12 (2003.), str.44-48.
- Ivančić, Sanja: Nakit u hrvatskoj kulturi i tradiciji. // *Hrvatska tradicijska kultura*. Zagreb: Barbat (etc.), 2001., str. 255-280.
- Ivančić, Sanja: Varoške narodne nošnje. // *Hrvatska tradicijska kultura*. Zagreb: Barbat (etc.), 2001., str. 255-280.
- Ivančić, Sanja: Alkaruša, katalog izložbe, Etnografski muzej Split, 1995.
- Kolumbić – Šćepanović, Mirjana: Iza Škura: tradicionalni način odijevanja na otoku Hvaru, 1995.
- Žakula, Blanka (ur.): *Etnofrizure Hrvatske*, Kulturni centar Gatalinka, Vinkovci, 2005.
- Vidović-Begonja, Ilda: *Narodna Nošnja Splita*, Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988.
- Korišten rukopisni i foto arhiv Etnografskog muzeja Split

**HAIRSTYLES WITH ATTACHABLE BRAIDS –
HEADGEAR OF THE CENTRAL DALMATIAN COAST-
LANDS AND ISLANDS**

(Summary)

The idea of hairstyle, especially with its aesthetic values and in the contemporary sense of the term hardly existed in the country and town social milieu. Therefore, in Croatian ethnography there is no such a term, nor there is some independent thematic unit which has been often promoted by modern hairstylists in their publications under the coined term 'ethno-hairstyles'.